

TÄMÄN ETÄISYYDENKÖ ME SIIHEN RAKENSIMME

Henkilökohtaisuudesta ja performanssista

Pilvi Porkola

On yö ja yritän kirjoittaa biisiä *No More Broken Hearts* -esitystä varten. Olen kirjoittanut useana yönä, mutta biisistä ei tahdo tulla valmista. Tiedän miten se menee, se on eräänlaista ränttätöntä-punkia ja kertosaakeessa lauletaan ”Olen rakastanut kuin ruhtinas”. Biisi kertoo siitä, miten rakkautta on tuhlatu ylitsevuotavasti, röyhkeästi ja seurauksista välittämättä. Siitä, että vaikka ihmissuhteita hallitsisi pääasiassa tunne torjutuksi tulemisesta, voi silti yrittää säilyttää arvokkuutensa ja nähdä jotain mieltä siinä, että on yrittänyt. Siitä esityksenkin pitää kertoa. Biisistä ei vain tule valmista, ei tänäkään yönä.

Itseasiassa biisi ei tule koskaan valmiiksi, eikä siis päädy esitykseen.

No More Broken Hearts –esityksessä luen yleisölle kirjoittamiani rakkauskirjeitä viidentoista vuoden ajalta. Kirjeet on osoitettu seitsemälle eri miehelle. Esityksessä seison Kiasman seminaaritulassa ja puhun, minulla on farkut ja musta lyhythihainen paita. Nappimikrofoni mahdollistaa sen, että kaikki puheeni kuuluu. Luen kirjeen, kommentoin sitä, luen toisen kirjeen ja kerron jonkun irrallisen tarinan, joka liittyi elämäntilanteeseen kirjeen kirjoittamisen aikana. Kommentit ovat välillä hauskoja, välillä pohdiskelevia. Luettuani viimeisen kirjeen, totean, etten aio kirjoittaa enää koskaan kenellekään. Juon punaviiniä ja kuuntelen Nick Cavea, pyörrän päätökseni kirjoittamattomuudesta ja päätänkin kirjoittaa kirjeen Stringer Bellille, amerikkalaisen tv-sarjan gangsterille. Kirje perustuu rakkauslauluista ottamiini lainauksiin. Tämän jälkeen pukeudun vaaleanpunaiseen stetsoniin ja valkoisiin bootseihin, sytytän pinkin sydänvalon, ja esitän kirjoittamani kantrihenken biisin ”Love is a Desert”.

Esitys perustui yksityisille kirjeille, jotka olin lähettänyt, mutta joiden luonnosversiot olin säästännyt. Ajatus kirjeiden käyttämisestä osana esitystä oli ollut mielessäni joskus aiemminkin lukiessani kirjeitä; kirjeiden teksti tuntui erityiseltä, huolimatta niiden erilaisuudesta ja siitä, että kirjeet oli kirjoitettu eri aikoina, erilaisissa elämäntilanteissa. Niiden vastaanottajat olivat olleet keskenään erilaisia ihmisiä, erityisiä. Kirjeet kirjoittanut ”minä” oli ollut eri aikoina erilainen, nuorempi joka tunsu itsensä vanhaksi tai vanhempi joka luuli oppineensa jotain. Yhteistä kaikille kirjeille on äärimmäinen henkilökohtaisuus, pakottava tarve sanoa jotakin, jonka olen yrittänyt sanoa niin suoraan kuin pystyn.

Päätettyäni aloittaa esitysprojektin kesällä 2012, minua hävetti. Kirjeet ovat yksityisiä, niistä käy ilmi että olen halunnut ja miten paljon olen halunnut, miten olen tullut torjutuksi ja miten kömpelästi yritän sitä peittää. Minua hävetti monta päivää pelkkä ajatus siitä, että näyttäisin sen kaiken. Samalla häpeä oli merkki siitä, että päätös oli jo tehty, tämä esitys olisi tehtävä. Sillä miksi tehdä esitys jossa ei ole riskiä? Tai miksi tehdä esitys, jossa esittää itsensä kokonaisuena ja ehjänä, missä elämä näyttää hyvältä, suunnitellulta tai hallittavalta?

Esitystä tehdessäni epäilin, voiko se oikeasti toimia, että kun kertoo jotain äärimmäisen henkilökohtaista, se muuttuu tunnistettavaksi ja jaettavaksi? Sillä jos niin ei tapahdu, tätä esitystä ei kannattaisi tehdä. Entä jos esitys näyttäytyykin narsistisena tunnustuksena ja sentimentaalisen soperteluna? Entä jos tunnelma ei olekaan herkkä, jos tästä tulee jälleen yksi esitys, jossa henkilökohtaisuus on paketoitu liian siististi? Mitkä ovat ne keinot, joilla jakaa jotain henkilökohtaista? Ilman kiusaantumista? Tai ilman paatosta?

Esityksen tekeminen on aina käytännöllistä. Täytyy kirjoittaa ja dramatisoida tekstiä, miettiä tilaa, vaatteita, musiikkia. Pitää sopia aikatauluja ja harjoitella. Kuljen päivisin olohuoneessani ja luen kirjeitä ääneen uudelleen ja uudelleen. Mietin äänenpainoja ja sävyjä, tekstin rytmitystä, taukojen kestoa. Yritän kuvitella yleisön tähän ja katsoa heitä silmiin. Se tuntuu tärkeältä, silmiin katsominen. Mietin mihin minä nämä kädet laitan, ne ovat aina tiellä. Esitysprosessi on päätösten

tekemistä, punkbiisi ei valmistu vaikka yöt kuluvat, mutta kantrihiisi sen sijaan syntyy. Minua ei enää hävetä, enkä enää muista, miksi häpesin.

Ajattelen, että esityksen tekeminen on aina henkilökohtaista, liittyipä henkilökohtaisuus aiheeseen tai ei. Henkilökohtaisuus tulee sitoutumisesta prosessiin ja ajan käyttöön, se on valintoja ja päätöksiä. Se on asian ajattelemista uudelleen ja uudelleen, mitä minä sinulle haluaisin sanoa ja miten. Eri asia on miten henkilökohtaisuus välittyy yleisölle, tai välittykö lainkaan. Luodaanko kuvia ja etäisyyttä, vai välittömyyttä? Eivätkä nämä valinnat kerro mitään siitä, miten yleisö esitystä katsoo. Katsominen on myös aina henkilökohtaista, jokainen katsoja on omansa. Joskus katsoja tarvitsee kuvia ja etäisyyttä, joskus kokemuksen tässä olosta.

Ranskalaisen taiteilijan Sophie Callen installaatiomuotoinen teos *Take Care of Yourself* (2007) perustui hänen saamalleen erokirjeelle. Kirjeessä mies jätti naisen vakuuttaen rakastavansa tätä, mutta ehtoja oli liikaa, ahdistus liian syvä. Kirjoittaja päätti kirjeensä lauseeseen pidä huolta itsestäsi, *take care of yourself*. Calle pyysi 107:ää naista tekemään tulkinnan saamastaan kirjeestä. Naiset hän valitsi ammatin perusteella, ja tulkinnat toteutuivat sen pohjalta: sarjakuvataiteilija piirsi kirjeestä sarjakuvan, filosofi analysoi, oikolukija luki tekstin, näyttelijä esitti sen.

Videonauhoituksista, valokuvista ja dokumenteista Calle koosti installaation.

Calle itse kuvaili kirjettä tavalliseksi erokirjeeksi, sellaiseksi, joita miehet kirjoittavat naisille kaiken aikaa. Samalla hän ajatteli, ettei kirje sittenkään ollut tavanomainen, se oli liian kirjallinen.

Loppusanat olivat Callen mukaan väkivaltaiset kaikessa muodollisuudessaan. Calle ajatteli ottavansa vakavasti viimeisen lauseen, hän pyrki huolehtimaan itsestään. Hänelle se tarkoitti, että hän pyysi toisia naisia vastaamaan ja tulkitsemaan kirjeen, pitämään hänestä huolta silloin kun hän ei itse siihen kyennyt.

Callen tulkinnassa näkyy miten taide voi olla paikka käsitellä henkilökohtaisia asioita, surua ja luopumista. Samalla kuitenkin herää kysymys etäännytyksestä ja sen mittakaavasta. Kirje irrotettiin alkuperäisestä kontekstistaan, kahden ihmisen välisestä vuorovaikutuksesta ja siitä tuli materiaalia, jonka ihmiset tulkitsivat. Enää ei ole vain kirje, vaan videoita ja kuvia, naisia lukemassa, tanssimassa ja analysoimassa, papukaija ja nukke puhumassa kirjeen tekstiä, tulkintoja ja uusia tulkintoja. On taidemuseoita, instituutioita, lehdistö ja yleisöä. Calle itse sanoi, että hän tarvitsi etäännytystä, että muut tulkitsivat ja käsitelivät kirjeen hänen puolestaan.

Henkilökohtaisiksi miellettyjen taideteosten yhteydessä puhutaan usein etäännytyksestä.

Etäännyttäminen on taiteen keino. Henkilökohtaisista asioista, jotka muuten olisivat tulkittavissa terapeuttisiksi, pyritään tekemään etäännyttämällä jaettavia, yleisiä ja taiteen piiriin kuuluvia. Se voi tehdä asian vastaanottamisen helpommaksi. Tai päinvastoin, se voi muuttaa asian niin yleiseksi, että intiimiys katoaa. Kuinka monta kertaa olen katsonut esitystä, jota on mainostettu henkilökohtaiseksi, mutta se ei näy missään. Esitys on etäännytetty, paketoitu liian siististi, mahdollinen herkkyys on työstetty pinnaksi.

Ajattelen että taiteen käytännöt ovat täynnä erilaisia etäännytyksiä, suurempi haaste on luoda henkilökohtaisuutta. Henkilökohtaisuus ei minulle tarkoita henkilökohtaista aihetta tai dokumentaarisuutta, se tarkoittaa aiheeseen yhdistettyä tietynlaista tunnelmaa ja välittömyyttä. Esitystapahtuma on täynnä konventioita; esiintyjillä on esiintyjän rooli (en tarkoita tällä teatteriroolia), katsojalla on katsojan rooli. Esiintyjä puhuu tai liikkuu, vastaa siitä mitä tapahtuu. Katsojat tulevat, katsovat, ovat hiljaa, taputtavat vaikka eivät haluaisikaan ja poistuvat kun on aika. Tiedämme säännöt. Kumpikin osapuoli toteuttaa roolinsa odotukset. Itse esitystapahtuma on täynnä etäisyyttä, tämä on minun tilani ja tuo sinun. Minä puhun, sinä katsot, minusta tulee objekti, sinä teet tulkinnan. Eikä siinä mitään, konventio on myös osa lajin hienoutta. Välillä minä kuitenkin mietin, että tässä me olemme, tässä tilassa yhdessä, ja tämän etäisyydenkö me siihen rakensimme. *No More Broken Hearts* –esityksessä henkilökohtaisuus ei ollut vain sitä, että luen ääneen kirjoittamiani yksityisiä kirjeitä vaan henkilökohtaisuus tarkoitti myös harjoiteltua tapaa olla

näyttämöllä ja esiintyä. Se ei tässä tarkoittanut sitä, että olen sellainen kuin arkisestikin olen, vaan erilaisia metodeja, joiden pyrkimys oli poistaa tai lieventää esitystilanteessa olevia etäisyyksiä. Käytin esimerkiksi empimistä, empimisen eleitä, ja katseen suuntaa. Mietin kuinka monta sekuntia voin katsoa katsojaa silmiin niin, että syntyy joku yhteys mutta etten ole liian tunkeileva. Sitä, miten kuljetan katsetta, miten liikutan käsiä, miten pysyn paikoillani tai milloin liikun. Yritin keskittyä aistimaan erilaisia impulsseja ja sitä, miten antaa niiden näkyä. Kuinka olla hallitsematta tilannetta liikaa? Miten lukea kirje niin, etten tarjoa tekstille valmista tulkintaa? Koska perinteinen esitystilanne perustuu etäisyyksille, henkilökohtaisuutta halutessaan se pitää rakentaa.

Kesken esityksen eturivissä istuva vanhempi rouva avaa suunsa, hän haluaa kysyä jotain.

Nyökkään. Saitko sinä vastauksen tähänkin kirjeeseen, hän kysyy. Myönnän ja hymyilen.

Myöhemmin hän kommentoi jälleen: ”Ovatko nämä kaikki miehet olleet hieman erikoisia?”

Hymyilen, vastaan, että ehkä minulla on ollut vain huono tuuri. Pohdintani esityksen etäisyydestä tuntuvat äkkiä kovin teoreettisilta. Tätä katsojaa ei kiinnosta se, miten henkilökohtaisuus tähän on rakennettu, vaan se, mistä puhun ja mitä jätän kertomatta. Hänelle minä olen ihminen joka kertoo kokemuksistaan, en esiintyjä joka rakentaa henkilökohtaisuutta. Hyvä niin, niinkin.

Ystävänä eivätkään halua tämän esityksen jälkeen keskustella esityksestä tai sen tekemisen menetelmistä, vaan ihmissuhteistani. Siitä, mitä minä olen tehnyt suhteissani väärin, ja kirjeistä, mitä minä oikein yritin niillä sanoa? Ihmiset puhuvat laulamistani, minulle ehdotetaan etten yrittäisi laulaa, koska en sitä osaa, ensi-illassa teatterin johtajakin vitsailee toivovansa, etten ryhdy laulajaksi.

Paitsi prosessin myös palautteen myötä esitys alkaa merkitä jotain muuta, kuin mitä se sitä tehdessä merkitsi. Esityksestä tulee elettyä elämää, esitykseen asettuminen tuottaa kommunikaatiota ja se tuottaa identiteettiä. Juon lasilliseni nopeasti ja lähden kotiin, minua ei kiinnosta keskustella ihmissuhteistani baarissa. Hymyilen kun laulutaidottomuuttani kommentoidaan uudestaan ja uudestaan. Toki minä tämän tiesin, laulaa ei sovi, jos ei osaa. On niin paljon kaikkea, mitä ei kuulemma pitäisi kun ei osaa.

Minulta kysyttiin olinko tehnyt esityksen kostaakseni. Kysymys on minusta kummallinen. En usko että kukaan, joka on nähnyt esitykseni, voisi ajatella sitä kostonä. On taiteilijallakin etiikka, se että puhuu toisista ihmisistä, ei tarkoita automaattisesti sitä, että heitä käyttää hyväkseen. Mutta toisaalta, enkö ajatellut samaa itsekin Callen teoksen kohdalla: vaikka Callen ilmeinen tarkoitus on käsitellä jotain oikeasti kipeää asiaa, näyttäytykö ele kostonä, julkisen paljastuksen myötä tulevana valta-asetelmana? Ei, minulla ei ollut mitään syytä kostaa kenellekään. Ajattelin tekeväni esityksen, koska halusin käsitellä asiaa ja sanoa olevani olemassa. Ammattietiiikkani ei sallisi kostonä esityksen tekemisen motiiviksi. Ajattelin kyllä, että esitys voi näyttäytyä röyhkeänä eleenä, mutta koska se ei ollut tarkoitus, pyrin tekemään töitä sen eteen, että esityksen sävyä ei voisi tulkita loukkaavana.

Haluan uskoa, että onnistuin.

Kerroin esityksestä kahdelle seitsemältä kirjeeseen saaneesta miehestä. Kerroin, koska ajattelin, että he saattaisivat tulla katsomaan esitystä ja kiusaantua siitä, että esityksessä viitataan heihin (vaikka heitä ei voi esityksestä tunnustaa). En halunnut että henkilökohtaisuus tulee yllätyksenä, halusin, että he voisivat katsoa esitystä esityksenä. Toinen heistä on vanha ystäväni. Tulkitsin, että hän oli imarreltu ajatuksesta, että hän liittyy esitykseen. Hän piti esityksestä (tosin esityksen jälkeen hän myös päätyi riitelemään kanssani siitä, ymmärsimmekö ystävyiden samalla tavalla – riita toki sovittiin saman tien). Myös toiselle kerroin esityksestä. Hänkin vaikutti paitsi hämmentyneeltä myös imarrellulta. Hän sanoi kunnioittavansa sitä, että ihmiset käsittelevät oikeita asioita esityksissään. Hän vitsaili tulevansa katsomaan esitystä, kesken esityksen hän nousisi seisomaan ja kertoisi oman versionsa. Idea nauratti minua kovasti. Kun esitys lähestyi, minusta kuitenkin tuntui, että hän oli kiusaantunut. Soitin hänelle ja pyysin häntä katsomaan esitystä, sanoin että se olisi minulle tärkeää. Ajattelin, että esitys itsessään, sen sävy, poistaisi kiusaantumisen ja hänen nähtyä esityksen kaikki olisi hyvin. Hän ei päässyt katsomaan esitystä. Olin niin pettynyt että itkin.

Kolmas mies tuli katsomaan esityksen. Hän istui eturivissä eikä se haitannut minua lainkaan. En ollut kertonut hänelle, että hänelle kirjoittamani kirje oli osa esitystä, mutta tiesin että hän ymmärtäisi. Jälkeenpäin hän laitto minulle viestin, jossa kiitti esityksestä, hänen mielestään se oli kaunis ja hieno.

Mitä henkilökohtaisuudelle tapahtuu esitysprosessissa? Se muuttuu joksikin muuksi. Se muuttuu toistojen myötä ja siksi, että siitä tulee materiaalia, se kontekstualisoidaan ja paketoidaan toisin. Kirje ei ole enää itseisarvo vaan osa esityksen kokonaisuutta. Päätökset tehdään kokonaisuuden ehdoilla, kirje on vain yksi osa. Esityksessäni eri aikakausina kirjoitetut kirjeet sidottiin yhteen tarinaksi. Kirjeet lakkasivat olemasta henkilökohtaista vuorovaikutusta ja ne yhdessä alkoivat väistämättä merkitä eri asioita. Katsojat näkivät esityksessä henkilökohtaisuuden, tutut tunnistivat kirjeistä tai jutuista itsensä, muistivat jotain erityistä ajasta johon kirjeet liittyivät. Tuntemattomat katsojat pitivät esitystä hyvinkin henkilökohtaisena, oliko se esitys, vai jopa liiankin toden tuntuinen.

Tekijänä henkilökohtaisuus ei häviä kokonaan, se vain muuttuu. Henkilökohtaisinta ei minulle enää ollut se, että luen kirjeen ääneen ja kerron mitä ajattelin tai tunsin. Henkilökohtaista oli kolmannella rivillä istuva ystäväni, joka ei ollut käynyt pitkään aikaan katsomassa esityksiäni. Häntä itketti, saatan vain arvailla miksi. Henkilökohtaista oli hetki, jossa tajuan että minun pitäisi katsoa kaksi sekuntia kauemmin katsojaa silmiin, mutta äkkiä en pystykään.

Sain kirjeen tuntemattomalta naiselta. Hän oli käynyt katsomassa esitykseni *No More Broken Hearts* ja liikuttunut. Koska minä olin jakanut asioita esityksessä, nainen halusi vastavuoroisesti kertoa jotain itsestään. Hän kirjoitti minulle rakkauselämästään ja Nick Caven kuuntelemisesta. Nainen kirjoitti minulle, koska halusi kiittää esityksestä ja kertoa, miksi se oli hänelle merkityksellinen. Omaelämäkerrallisuudesta kirjoittaneena olen aina korostanut analyseissani sitä, ettei esitys ole yhtä kuin henkilökohtainen elämä. Esitys on aina tiettyyn paikkaan ja aikaan rakennettu esitystapahtuma, jossa valinnat ovat taiteellisia. Esitystä tehdessä kysymys ei ole enää siitä, mitä todellisessa elämässä tapahtui ja vastaako se mitä esityksessä kerrotaan sitä, mitä tapahtui. Tuntemattoman naisen lähettämä kirje tuntui äärimmäisen henkilökohtaiselta eleeltä, vaikka en tunne naista lainkaan. Ikään kuin hän ei hyväksyisi esityskonstruktiota, vaan haluaa uskoutua ihmiselle, joka sen rakensi.

Haastatteluissa minulta kysyttiin uudelleen ja uudelleen miksi tein tämän esityksen. Minä vastasin uudelleen ja uudelleen kirjeiden kielestä, joka on kiinnostavaa, vaativaa, vilpittöntä. Vastasin, että minua kiinnosti tehdä esitys rakkaudesta. Vastasin jotain yleistä, jotain puoliteoreettista. Se oli toki totta, mutta samalla minusta tuntui, että minun oletetaan olevan jollain tapaa henkilökohtaisempi, ehkä jopa uskoutuvan haastattelussa, kertovan jotain mitä en esityksessä kerro. Minulla ei ole mitään tarvetta olla haastattelutilanteessa erityisen henkilökohtainen. Ennemmin koin olevani korostuneesti ammattini edustaja.

Esityksestä tuli yhtä aikaa konstruktio ja elettyä elämää. Esityksen kirjeitä henkilökohtaisemmalta tuntui elämä sen ympärillä. Hetket jolloin odotat bussia pysäkillä, syöt juustoa ennen esitystä, säädät äänen voimakkuutta ja kuljet edestakaisin tilassa katsoen kelloa. Joku koputtaa oveen ja sanoo ettei pääsekään katsomaan esitystä vaikka aikoi. Suoristat vielä papereita jotka ovat suorassa ja yrität pitää pään tyhjänä. Nyökkäät, oven saa avata. Katsot taas yleisöä, tässä me olemme, taas hetken, näiden säädettyjen etäisyyksien päässä. Esityksen jälkeinen tyhjyys. Kiasman ulkopuolinen maailma tuntuu hämärältä etkä tiedä mihin nämä kaikki ihmiset ovat menossa. Käyt ostamassa ruokaa vaikka sinulla ei ole nälkä. Istut taas bussissa ja menet kotiisi, joka on pimeä ennen kuin sytytät valot ja tuntuu kuin aika lakkaisi kulumasta. Seuraavalla viikolla se kaikki on ohi. Ihmiset tekevät ja katsovat jo muita esityksiä, istut sohvallasi ja tiedät että sinunkin pitäisi ryhtyä johonkin muuhun.

Brian Dillon: *Take Care of Yourself*, Art Review no 12, 2007